

KONRÁD GYÖRGY

Sétabot

(Ásatás 3.)

Szerkesztette
Lakner Judit és Szegő János

A TÖRTÉNEKBŐL A BŰN MEGKÖLTHETŐ

Nem minden kajánság nélkül megállapíthatom, hogy a demokratikus rendszerváltás is a politikai amnézia egyik fázisa. Általában tehát el kell felejteni azt, aki és ami a jelenlegi rezsim önérzetét, hiúságát zavarja. Ha a könyvek olcsóságát emlegetjük a '89 előtti időkből, elkomorodnak az arcok, vagy azt, hogy a gyári munkások is nyaralni jöhettek a családjukkal oda, ahol ma leginkább csak nyugati külföldiek tudják megfizetni az árakat. Van, amire nem praktikus az emlékezés, egy író ilyesmit még csak-csak megengedhet magának, ez azonban csupán individuális rigolya, de már nem válhat zsurnalisztikus közhellyé. Rossz időben a jó memória szerencsétlen adottság, praktikusabb az üres agy, legjobb nem emlékezni semmire. Ezt különösképpen tudják azok, akiket kihallgatnak, abból nem lehet baj, amire nem emlékezel, hiszen minden felidézett személy vagy adat vád lehet ellened. A klasszikus diktatúra idején a letartóztatottat felszólították, hogy írjon részletes önéletrajzi vallomást, semmit se hallgasson el, minden részletnek döntő fontossága lehet, saját érdekében írjon meg mindent a fogoly. Mikor az államvédelem irodalmárai kézhez kapták a részletes önéletrajzot, gyerekjáték volt egyes mozzanatokot úgy összehozni egymással, hogy azokból egy másik, ördögi história bontakozhasson ki, amely híven ábrázolja az elvetemült ellenségek összeesküvését. A forgatókönyvírók kedvtelve kombináltak össze elemeket, találkozásokból

szervezkedést konstruáltak, és az alkotómunkájukért büszkén elfogadták a megérdemelt honoráriumot. Ma sem olyan nehéz valós elemeket egy prekonceptcióba úgy beilleszteni, hogy az elbeszélés a szóban forgó személyt gyűlöletes színben tüntesse fel. Ha valamilyen politikai érdek indíttatására be kell sárosni, ha meg kell rágalmazni valakit, akkor ez a gyakorlat ma is folytatható, különösebb ész sem kell hozzá, csak egy kis rosszindulat és érvényesülési vágy. Emlékszem az irányított felejtés korszakára, voltak preferált és voltak diszkriminált századok, áramlatok, szerzők, könyvek. Ez volt a központosító, egységesítő, hierarchiát teremtő modernitás. Valószínűleg sokat kellett felejteni ahhoz, hogy továbbhaladjunk. Az, hogy mit mondunk el, egyszersmind döntés arról, hogy mit hallgatunk el. Elfelejtjük a megszégyenítő, kellemetlen emlékeket, a továbbhaladás igényli a felejtést. Aki nem felejt, leraad. Ha az elmét magánál tartja az emlék, az esemény képe: ez fixáció, rögeszme, betegség. Aki nem tud felejteni egy veszteséget, aki nem tudja a gyászt abbahagyni, az belerokkann, az itt megáll. Ha például a magyarok 1956 után, egy vesztes kísérlet után hanyatt vágják magukat, és nem gyakorolják a túlélő képességüket, ha lemondanak az újrakezdés lehetőségéről, akkor nem volt értelme a kísérletnek, amely éppenséggel az életerő megnyilvánulása volt. A fájdalmas emléket azonban nem eltemetni kell, hanem a maga helyén megőrizni.

EZ LESZ A VILÁG KÖRÜLTTE

Az emberi memória ruganyos szerv, visszahúzódik a megtörtént eseménytől, tud eltávolodni tőle, visszatérni hozzá, ráközelíteni, és tudja előhozni is a mélyből, ahogy a számítógépen a fájlok jegyzékéből egy gombnyomással elő tudjuk hívni a kellő szöveget, egyébként azonban csak a tartalomjegyzéket tartjuk nyitva, az emléket magát nem. Hasonlíthatnánk az emléket egy lacímhez is, ha akarunk, odamehetünk a házhoz, beléphetünk a kapun, és körüljárhatunk benne. De ha odamegyünk, akkor ott vagyunk, hosszan elidőzhetünk benne, és akár bele is veszhetünk. Előbb-utóbb azonban ki kell jönnünk abból a házból, mert benne vagyunk egy másik jelenben, amelyből, hogy az életünket bonyolíthassuk, nem szállhatunk el tartósan. Az emlékező megidéz, megjelenít, jelenné tesz. Valamit, ami a múltba zárkózott, visszahoz, és az a valami itt van, benne vagyunk, akár egy regényben, amely, ha leköt, akkor körülvesz, mint egy másik világ, amely az olvasás során a mi világunkká változik, olyannyira, hogy szokásos, kronologikus jelenünk egy másik időtérnek adja át a helyét. Kiszállunk az aktuális jelenből, és átköltözünk egy másik házba, ami emlék és képzelet, és éppen ezért van valami belső végtelensége. Minden szituáció gazdag, és nem juthatunk felfogásának a végére, mert tovább kell haladnunk. Egymásra torlódnak a közelmúlt és a távoli múlt emlékei. Eldöntjük, hogy most

melyikkel foglalkozunk. Olyan ez, mint a számítógépben az aktuális memória és a keménylemezen a teljes memóriaraktár, van átkapcsolás egyikből a másikba. Az elme szakadatlanul gazdálkodik, állományba vesz, szakoz, raktároz, és használhatóságuk szerint különbséget tesz a fontos és a kevésbé fontos között. Ha az ember bezárkózik egy emlékbe, akkor ott van, távol van, figyelmetlen, és a nem ittlét gátolja az aktuális feladat végrehajtásában. A felidézhető aktivitás a tó mélyéről a roncsokat, a töredékes látványokat felhozza, és elkülönülő diribdarabokból történetet fűz össze. Aki úton van, aki gyakran vált szálláshelyet, az néhány napra megotthonosodik egy szállodaszobában, és éjjel fölriadva könnyen megtalálja a villanykapcsolót, a fürdőszobát, a pohár vizet és az éjjeliszekrényre tett szemüveget. A keze már a második napon önkéntelen nyúl a dolgok után, de ha tovább kell mennie, egy másik városba, egy másik szobába, mindezt el kell felejténie, és újra meg kell tanulnia. Holnap másokkal fog reggelizni, vacsorázni, mások alkotják körülötte a társaságot, másokat enged belemenni az életébe, másokra lesz tekintettel, mások életrajzába bonyolódik bele, érezni fogja maga körül a várost, nemcsak a szemével, de a hátával is. Tudja, ha a két karját kinyújtja, hogy milyen égtájakra mutat. És azt is tudja, hogy ha dolgára indul, ösztönösen merre forduljon az első utcasarkon.

NINCS FELEJTÉS, CSAK GAZDÁLKODÁS

Ez a gondolkodást sem igényelő természetesség, amely talán már a harmadik napon előáll, egy új odatartozást jelent. Már érdekelnek a hely hírei az újságban. Voltam már helybeli lakásokban. Névjegyek és telefonszámok hevernek az asztalomon, üzenőcédulák és meghívólevelek, amelyek találkozásokat javasolnak. Dolgom van itt és ott, és már nem is kell a térképet vizsgálnom, hogy odataláljak. Megotthonosodom annyira, hogy az elemi ügyekkel elboldoguljak. A feleségemmel a telefonkapcsolat marad, a legszűkebb kör a fejemben van, de az utasra is áll az, ami a börtön foglyaira, hogy álmaikban állandó vendég a legközelebbi hozzátartozók képe, fogyatkoznak azonban a kinti társadalmi kapcsolatok, és sűrűsödik a rabtársak és foglárók jelenléte. Ha otthonunktól hosszabb ideig távol vagyunk, elfelejtjük honi emberek és utcák nevét, lejjebb süllyesztjük őket, olyan raktári helyiségekbe, amelyeknek kulcsai nincsenek a kezünk ügyében. Ha távol vagyunk, a hívottak nem jönnek elő, mígnem aztán otthonunkba visszatérve, maguktól tolonganak vissza az emlékezetünk fölszíni rétegébe, hívnunk sem kell őket, jönnek, gondolják, hogy szükségünk lehet rájuk, mint ahogy vizsgán vagy veszélyhelyzetben olyasmi is előbukkan, amit már elfeledni véltünk, és bizonyosan el is fogunk felejteni újra, ha már túl leszünk a vizsgán és a veszélyen. Emiatt gondolom,

hogy tulajdonképpen nincs is felejtés, csak gazdálkodás. Más-más dokumentumokat hívunk elő és küldünk a mélybe, irattárba, szükség szerint. Ha nem tennénk ezt, működésképtelenek, elmebetegek lennénk, de minden valahol megmarad, csak éppen egyelőre hozzáférhetetlenné válik. Esetleg olyan mélyre süllyedt, hogy a bűvár oda már nem tud leszállni, fáradt. Ellenben szívesen elővesz egy már többszörösen ismételt történetet. Az újabb benyomásokat a fáradó elme már nem rendezi össze történetekké, van elég lom a szekrényben. Az emlékezet és a felejtés jelenségét szerencsésebb inkább a reflexió, mintsem az erkölcsi értékelés megvilágításába helyezni, mert egyik sem egyértelműen jó vagy rossz: helytől, időtől és alkalomtól függően jók vagy rosszak. De ha a tanulás a főtevékenységünk, akkor emlékezni mégiscsak érték, és az a gazdag ember, akinek van mire emlékeznie. Ha belebocsátkozunk, van esély rá, hogy az emlék eluralkodjon rajtunk, és már mindig azzal hozakodjunk elő. Lehet, hogy akkor újra meg újra fölhánytorgatunk egy sérelmet. Nézzétek, mi mindenem van! Milyen rémes dolgokon mentem keresztül! Az emlékezés ilyenkor hivalkodás, dicsekvés. De lehet az emlékezés korrekció is, a jelen idejű valóság helyesbítése, mert az nem kielégítő. Halljuk a sántikáló öreg elbeszélését egykori nagy futásairól és szép szeretőiről.

AZ ELMŰLT VALÓSÁG KÖLTÉSZETTÉ VÁLIK

A Balaton mellett, a vonatból nézve, szürke a víz, az ég, és a ködös part is a távolban, de a közelben harsány zöldek virítanak, és különösen szép a terméskő színe most. A búza lefeküdt, tócsákba hullanak esőcseppek a kavicsutakon, üres a vonat, a táj, a kertekben szinte senki sincs, az emberek szunyókálnak. Hétfőn reggel esős időben megyek haza Hegymagasra. Mint vendégtanár készülök egy előadás-sorozatra egy amerikai középnyugati egyetemen a huszadik századelő magyar irodalmáról és a budapesti kulturális fellendülésről, annak belső dilemmáiról. Nem kell csoda ahhoz, hogy bemenjünk a száz évvel ezelőtti New York kávéházba az Erzsébet körút és a Dohány utca sarkán, olvasok róla, a fejemben minden lehetséges. A vonatúton megtervezem az előadásomat a száz évvel ezelőtti városról és az íróiról. Szóvá teszem a zsidók jelenlétének, nyomainak az eltüntetését a város emlékezetéből, a vármúzeumban semmi, pedig egykor ők tették érdekesebbé a várost. Vannak még zsidók, egyhatoda a régi létszámnak. Megfelekedezni róluk – lyuk a közmemórián. Hogy ez még hatvan év után is kérdés, az az őszintétlenség, a részvétlenség és a szellemi elmaradottság bizonyítéka. Mennyire tűrte és mennyire büntette a városvezetés

az urbanitást? Hagyta-e, hogy kifejlődjön a polgári városiasság? Mennyire nyitott, és mennyire dermedt-konzervatív a város? Voltak jó polgármesterek és tanácselnökök, nagyon sok múlik a személyen. Mennyire kultúrapártoló a város? Van-e benne mecénási szellem? Van-e figyelmes, jó publikum? Magányában az özvegy hajdani boldog pillanatokot húz elő a fiók mélyéből, fantáziával kiszínezett pillanatokot. Neki ez az igazibb, ez a belső valóság. Az emlékezés – mese, egy új tudatforma: a sokoldalú, sokpólusú, sokrétegű, sokemeletes, sokszereplős, tágulni és szűkülni képes tudat, amely elménket folyamatosan a sokirányú párbeszéd állapotában tartja. Ha nevet kéne adnom neki, dialogikus tudatnak nevezném, ahogy a modern regény is ennek a megtestesülése. A gondolkodás, az emlékezés: belső vita. Ugyanaz a múlt mindenkinek más színben tűnik fel, és sem az önkényes fölény, sem a dermedt alárendelődés nem bizonyult szerencsés stratégiának vele szemben. Ez minden, amink van, ez, ami volt. A jelen pillanatot azonnal helyet foglal a múlt kosarában. Legfölül, de már ott. És mi már új pillanatokban reménykedünk, és más újaktól tartunk. A vágy és az iszony már nem órájuk irányul, hanem az ismeretlenekre.

ARCÁTLAN TEREMTMÉNY

Komoly ember nem vetemedik istentagadásra, de istenhíváshoz sem folyamodik. Azt szereti, ami van, akkor is, ha jólesik, akkor is, ha beleőrül. Aki a fájdalomtól megfoszt: tolvaj. Aki azt a hasadékot, amely gondolkodás és a tárgy között van, letagadja, ostoba. Nem vagyok egy a világgal, de elszakadni sem kívánok tőle, és beleolvadni sem, hogy ne lás-sam a szakadékot. Esztelenség lenne kimondanom, hogy nem létezik, és látszat csupán,

vagy hogy csak egy engem szerető, legfelsőbb hatalom álarca. Higgyem azt, hogy Isten csupán incselkedik velem? És csak azért helyez önmaga és énközém terrort, szívögörcsöt, hazugságot, hogy aztán, amikor elvonja a függönyt maga elől, annál mélyebben hajoljak meg előtte? Sem én nem akarom zárójelbe tenni a világot, sem azt nem akarom, hogy a világ tegyen zárójelbe engem. Maradjon meg a szembenézésünk, amíg vagyok.

SZÍNES LEVITÁCIÓ

Tanulok anyámtól, aki magányos óráit fél évszázada halott testvéreivel töltötte. Ha behunyta a szemét, előjöttek. Már mindegy volt, hogy élnek-e vagy holtak, mert azok voltak, akiket anyám a szemhéja mögött, a hályogon áttekintve látott, akik őelőtte vadidegenként és mégis ismerősen megjelentek. Életem túlnyomó részére nem emlékszem. Lehet, hogy amit elmondok, azt ma igaznak látom, holnap meg már nem. Miért kellene mindig ugyanannak lennem? Azzal szórakozom, hogy elmozdítom a válaszfalakat a lehetséges és a lehetetlen között. Az vagyok, aki itt megjelenik, mondhatni, vadidegenként, minden rólam való tudástól szűzen, egy jelenés, annyi, amennyit elbeszélék magamról. 1933-ban születtem, ma 1999-et írunk, közben eltelt hatvanhat év, 33–66–99. Szép diabolikus számsor. Eladtam magam a világi hiúság ördögének? Regényeim folyamatos, begyakorolt aktivitásokból születtek, néztem, hogy mit művelek. Igyekeztem oldalról, felülről nézni magamra, mert nem kívántam belecövekelve lenni abba a helyzetbe, amelyben éppen voltam.

Vonaton ülök, szürke állványokat látok, felhők, talajvíz, kis csatornák, partjukon fűzfák és zöldségeskertek, egyforma téglaházak, és fekete talpfák felhalmozva. A csatornában békalencse, a partján bodza, szaporodnak a legelésző lovak a tájon, néhány tehén hever a legelőn, hosszú hajú szőke lányok bicikliznek, négy kéz, négy láb. Nesztelenül, simán nem is gördül, hanem szinte csúszik a vonat. Sok piros tető és sok piros autó, fehérre festett vastraverzek, sárga munkagépek, kék villanyvonatok, ezüstös emelődaruk és szürke kamionok. Azért kell a képzelődő lebegés, hogy a többiek ne tudjanak körülkeríteni. Szemügyre vettem, hogy mit is művelek valójában, akármekkora bolondság is az, de inkább használ, mint árt. Lehetséges, hogy csak fárasztani kívántam magamat? Sírbeszédet mondtam, búcsút vettem, megemlékeztem, bölcselkedtem az emlékezetéről, és emlékiratféléllel nyomakodtam könyvesboltok kirakatába, a játszmában talán csak azzal nyertem, hogy túléltem a többieket, és ezért az enyém lett az utolsó szó.

HADD JÖJJENEK

Ha valaki, akkor az épeszű író globalista, mert megkapta eleven örökségként a világirodalmat. Ha nem érdeklí, az ő baja. Az irodalom emancipációja aránylag új keletű, néhány évszázados. A szolgálat morálját felváltotta a kutató morálja. A kutató ellenpólusa a harcos, a katona, a forradalmár, a hitvédő; ebben a körben a másik legyőzése a cél. A művészethez nem tartozik hozzá a másik legyőzése, mert az ellenfél nem a másik, hanem saját értelmem határa. Nem ő van az utamban, hanem az én eszem rövid. Ha elűzhetetlen képzelődéseimben szörnyű arcok néznek rám, nagyjából olyanok, amelyeket zsenge ifjúságomban láttam, ha

egyre csak jönnek a ronda pofák hívatlan, akkor mit lehet csinálni? Kinyitom az ajtót, hadd jöjjenek! Összeakasztjuk a bajuszt, majd meglátjuk, ki marad állva. Hemzsegjenek csak a sarokban, elleszünk egymás mellett. Az idős ember szelleme átugorja a saját árnyékát, az agónia munkálatait, és rátapad az időtálló formára. Akit körülkerített a halál, aki sok megsemmisülő arcot látott, annak a szeme a megsemmisíthetetlen formát keresi. A művészettel állítólag ki lehet szökni az időből. Éjszaka kisurranok a hitvesi ágyból, és felcserélem két szó vagy két mondat helyét. Avagy nem bolond-e az olyan ember, aki nem bolondja semminek?

TEXTRIVER

Elképzelések csálnak magukkal sorba rendezett képekből, amelyek részei egy átfogó képnek. Egy válogató erósz dönti el, hogy mit hova. Az atyától sem várható el, hogy ne ismétlje magát. Természetesen a fiútól sem, és a legkedvesebbjeink sem kivételek. Ismétlés a világ anyja, kevés mutációval fűszerezve. Az írás mámor, a világ érzékelése szavakkal. A részletek kiemelkednek, és új jelentőséget kapnak. Kis tárgy, nagy tárgy, nem ez a mérce, a nagyban a kicsi az érdekes, a kicsiben a nagy. A textus megbízhatósága és sűrűsége nem mond ellent egymásnak. Az uralkodó felületességgel szemben a megbízhatóság és a szilárd állékonyság radikális követelmény. Behunyom a szemem,

lapozok a múltban. Története pillanatában az esemény roppant erős, visszanézve csupán múló benyomás. Az olvasónak az én könyveim képzetek, nekem életkorszakok. Folytonos könyv, szövegfoljó, nem szűnik meg sosem, szerzője kíváncsian figyeli, hogy merre kanyarog. Csak újraolvasva, átírva kezdem felfogni, hogy mit is írtam. Árnyak kergetnek, árnyakat kergetek, naponta akár többször is kénytelen vagyok dönteni. A sorsom egy önálló és tőlem független lény, oldalpillantásokkal figyelem, rajta tartom a szemem lehetőleg mind a tíz körmén. Ismerem a trükkjeidet, mondom, de valójában még sohasem sikerült túljárnom a sorsom eszén.

A kötet megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap támogatta

MAGVETŐ
KÖNYVKIADÓ ÉS KERESKEDELMI KFT.
www.magveto.hu
www.facebook.com/magveto
magveto.kiado@lira.hu
Felelős kiadó Dávid Anna

Nyomtatta és kötötte
a Central Dabasi Nyomda Zrt., 2020-ban
Felelős vezető Balizs Attila vezérigazgató

Felelős szerkesztő Szegő János
Kézirat-előkészítő Hradeczky Moni
Korrektor Schmal Alexandra
A kötetet Pintér József tervezte
Műszaki vezető Takács Klári
Kiadványszám 9043
Minion betűtípusból szedve
ISBN 978 963 14 3894 9